

UDK 27-34"0304/20" Polion(muč. 4.st.)

Primljeno: 10. 6. 2013.

Prihvaćeno: 16. 12. 2013.

Izvorni znanstveni rad

MUKA SVETOGA POLIONA U PISANOJ KULTURI I KULTURI PAMĆENJA

Anica BILIĆ

Centar za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Vinkovcima
Jurja Dalmatinca 22, 32 100 Vinkovci
abilic@hazu.hr

Sažetak

U članku se promatra tekst *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* i put koji je prešao u pisanoj kulturi od zapisnika akta rimskoga sudskog procesa, rukom pisanog na pergameni 304. godine, preko prijepisa pasije za liturgijske potrebe ranokršćanske zajednice u drugoj polovici IV. stoljeća i uvrštavanja u rukopisne knjige i zbirke, nastale u skriptoriju kršćanskoga samostana, kakav je primjerice *Jeronimov martirologij*, do tiskarskim strojem otisnute pasije u knjigama i martirologijima kao što su *Rimski martirologij* (1586.), *Acta primorum martyrum* Theodorica Ruinarta (1689.) i dr., koje su proširile recepciju i postale dostupne nešto većem broju čitatelja, pa do digitalnog zapisa na tvrdom disku ili CD-u te pretraživanja digitaliziranih baza podataka brzih, pristupačnih, dostupnih u svako doba na svakom mjestu svim korisnicima interneta.

Tekst Polionove pasije promatra se u pisanoj kulturi od pismoslovnoga preko tiskoslovnoga do elektroničkoga komuniciranja i u kulturi pamćenja od 304. godine do danas te se utvrđuje da je bez obzira na medij u kojemu je bio zapisan, narativni obrazac čuvar kulturnoga i vjerskoga identiteta koji je omogućio kontinuitet u prijenosu kulturnih i duhovnih vrednota ranokršćanske zajednice sve do današnjega vremena zahvaljujući kulturnom pamćenju.

Ključne riječi: pasija, pismoslovna komunikacija, tiskoslovna komunikacija, elektronička komunikacija, komunikacijsko i kulturno pamćenje, pisana kultura, narativni obrazac.

Uvod

Kada smo u kontaktu s tekstovima starim preko 1700 godina, otvara se problem poklapanja onoga što se dogodilo i onoga što je zapisano da se dogodilo

jer zapis nosi i tragove pisane kulture¹ svojega vremena, a kako se vremena mijenjaju, mijenja se i kulturološki kontekst njihove recepcije, počinje zaborav sjećanja, tekstovi gube svoju (samo)razumljivost te se javlja potreba za njihovim tumačenjem. Budući da više ne kazuju sami u svojem vremenu, tekstovi dopijevaju u kontraprezentnu napetost koja se rješava interpretacijom pa čin interpretiranja prethodi činu njihova razumijevanja. Zahvaljujući hermeneutičkom pristupu, koji preuzima na sebe funkciju objašnjenja i tumačenja tekstova, dobivamo upute potrebne za snalaženje u »carstvu znakova«, koji usmjeravaju i koordiniraju djelovanje, stvaraju prostore zajedništva i razlike, prenose znanja i iskustva. Zapisujući događaje, znakovima stvaramo sjećanja i povijest. Na mjesto komunikacijskog sjećanja stupa organizirano sjećanje, koje se učvršćuje zapisom. Tinta kojom je zapisana Polionova pasija, za nas danas nevidljiva, veže nas s početcima hagiografske literature i duhovnim naslijeđem kasne antike na tlu Panonije. Tekst *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* pruža podatke o dvojici mučenika iz Cibala, sv. Euzebiju i sv. Polionu te sv. Montanu iz Singidunuma i sv. Ireneju iz Sirmiuma. Premda kulturno pamćenje² ima sklonost zapisivanju, jer pismo učvršćuje sadržaj, ni zapisana riječ

¹ Pisana kultura kao dio ukupne kulture obuhvaća tekstove zapisane na nekoj podlozi ili mediju. Pisanoj kulturi pripadaju djela različita po načinu pisanog izražavanja: rukopisna djela, tiskane knjige, elektroničke knjige, natpisi na kamenu, koži, drvu, grafiti na graditeljskim objektima i sl., odnosno djela različitih vrstovnih, odnosno genoloških određenja i stručnih područja: pjesme, pripovijetke, romani, drame, rječnici, gramatike, enciklopedije, leksikoni, priručnici, zbornici, statuti, ljetopisi, misali, brevijari, evanđelistari, molitvenici itd. Pisana riječ konkretan je materijalno prenosiv izraz ljudske komunikativnosti, osnovni način izražavanja i bilježenja čovjekova stvaralaštva. Budući da je pismo jedno od temeljnih sredstava kulturnog pamćenja, u članku čemo promatrati tekst *Muka svetoga Poliona* u pisanoj kulturi i kulturi pamćenja u vremenskom razdoblju nešto dužem od 1700 godina te detektirati njegov nastanak, razvoj i promjene pri prijenosu od pismoslovne preko tiskoslovne do elektroničke komunikacije.

² Usljed kulturnih promjena u drugoj polovici XX. stoljeća koje su potaknule istraživanja identiteta i pamćenja, nije zgoroga definirati pamćenje: »pamćenje, sposobnost zadržavanja i korištenja informacija. Pamćenje uključuje tri faze: kodiranje, pohranjivanje i pronalaženje. [...] Pojam p. u novije se doba susreće u različitim društvenim i humanističkim disciplinama, a označuje, u najširem smislu, opći uvjet mogućnosti bilo ljudske percepcije, djelovanja, zajednice, jezika, književnosti ili kulture oblikovan dugotrajnom pov. praksom. Tako npr. kulturno p. podrazumijeva razvedenu kolektivnu zalihu predodžbi, navika i tekstova, reprodukcijom koje se tvori i održava identitet pojedinca i zajednice (istaknula A. B.). Pritom, po tezi tzv. radikalnoga konstruktivizma, treba razlikovati spontano utjelovljeno nepregledno p., koje pohranjuje svako proživljeno iskustvo, od aktivno ustrojena sjećanja, koje u tu neuhvatljivu mrežu tragova nastoji unijeti nekakav red. U obliku historiografije, primjerice, sjećanje stvara individualnu ili kolektivnu prošlost pribjegavanjem pripovjednim konstrukcijama kojima se bježnom i nekoherentnom pamćenju pridaju društveno prepoznatljiva značenja. Da bi se postigla takva prepoznatljivost koja sjećanju pribavlja nužno priznanje, p. se podvrgava aktualnim medijsko-tehnološkim zakonima i strukturama moći dotičnoga društva. Zato kolektivno p. nikad nije jednako

na papiru kao najstariji memorijski medij nije posve pouzdana. Naime, zamalo se dvojici cibalskih mučenika pridružio treći, nepostojeći koji je u eri rukopisa ušao u pasiju pogreškom pri prijepisu u *Jeronimovu martirologiju* te je umjesto Cibala zabilježen *Tibalo* pa je starija literatura shvatila doslovno zamjenu topovima za antroponim i pretpostavljala postojanje još jednog mučenika iz Cibala.

Budući da ni o lektoru Polionu, koji je spaljen, ni o biskupu Euzebiju nemamo materijalnih, arheoloških dokaza, pisani su tekstovi zasad jedina građa i izvor podataka. S obzirom na navedeno, možemo konstatirati kako cibalski mučenici s kraja III. i početka IV. stoljeća ne udovoljavaju u potpunosti zahtjevima modernog pamćenja koje je arhivističko u svojem oslanjanju na materijalne ostatke i precizne izvore.

1. *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* u eri rukopisa

1.1. *Od akta do pasije*

Izvor iz kojeg crpimo podatke o sv. Polionu i njegovu mučeništvu tekst je *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum*³ na latinskom jeziku, a komemorirali su ga već i najstariji martirologiji. Tekst Polionove pasije najdulje je obitavao u eri pismoslovnog komuniciranja u obliku manuskripta, čak nešto više od jednoga tisućljeća sve do Gutenbergova medijskoga prevrata u XV. stoljeću kada započinje tiskoslovno komuniciranje.

Čitanju Polionove pasije kao povijesnog teksta, čak dokumenta, pridodaje njezina vjerodostojnost, jednostavnost, kratkoća, topografski podatci, datacija, izostanak nadnaravnih elemenata i čudesa te povlačenje pripovjedača u središnjem dijelu u korist izjava što ih je na upit srijemskog upravitelja Proba davao Polion, koji upućuje na prijepis teksta zapisnika sa sudskog procesa kao jezgru iz 304. godine na temelju koje je pasija nastala. Možemo rekon-

dostupno svima, oko njega se vodi borba, a svako je njegovo predstavljanje kroz sjećanje uvjetovano specifičnim pobudama, okolnostima i zakonima«, *Hrvatska enciklopedija*, VIII, Zagreb, 2006., 241–242. Počesto se pamćenje i sjećanje rabe kao sinonimi, a neki ih autori i razlikuju. Npr. Maja Brkljačić i Sandra Prleđa u predgovoru zbornika *Kultura pamćenja i historija* definiraju individualno pamćenje kao »psihološki proces usvajanja i zadržavanja novih sadržaja, a sjećanje kao obnavljanje predodžbe o prošlosti u svijesti, kolektivno pamćenje podrazumijeva aktivnu praksu oblikovanja, strukturiranja i reorganiziranja sjećanja. Kolektivno sjećanje skup je uspomena što ga dijeli određena zajednica; sjećanje karakterizira okrenutost prošlosti«, Maja BRKLJACIĆ – Sandra PRLENDA (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb, 2006., 17.

³ Usp. Theodoricus RUIINART, *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum*, u: *Acta primorum martyrum sincera et selecta, ex libris cum editis tum manu scriptis collecta, eruta vel emendata, notisque et observationibus illustrata*, Augustae Vindelicorum, 1802. – 1803., 424–428.

struirati da su tekstovi s podacima o ranokršćanskim panonsko-srijemskim mučenicima najprije nastali kao zapisnici sudskoga procesa te ih nazivamo *acta*, a potom njihovu preradbu možemo žanrovski odrediti kao *passio*, prilagođenu za liturgijsku svrhu i duhovne potrebe ranokršćanske zajednice koja želi u svojem pamćenju čuvati sjećanje na mučenike, njihova imena i žrtve te im odati dostojno poštovanje na dan njihove smrti, odnosno rođenja za nebo, nasljedovati ih i moliti za zaštitu na nebu i pomoć na zemlji, a na to nas izričkom u Polionovoj pasiji upućuje dio teksta: »koju danas s veseljem slavechi, molimo priklonito Boxanstveno moguchstvo, danam dopustiti dostoise, da mi njiovih kripostih budemo dionici«⁴. Ne samo da se radi o liturgijsko-teološkoj obradbi nego se naknadna pamet i iskustvo očituje i u povijesnom podatku o Cibalama kao rodnom gradu rimskog cara Valentinijana I. (364. – 375.), a kršćanski angažirano stajalište pripovjedača prepoznamo u sintagmi »pripobožni Cesar«, što može uputiti da je tekst *Passio sancti Pollionis* nastao u drugoj polovici IV. stoljeća, u vrijeme vladanja rimskoga cara Valentinijana, a prema starijem tekstu temeljenom na zapisniku sudskoga procesa s podacima iz vremena Dioklecijanovih progona kršćana i njegova Četvrtoga edikta u Panoniji. Progoni s početka IV. stoljeća ostali su zabilježeni u sudskim zapisnicima kao službeno sjećanje, a potom je kršćanstvo dodatno osnaženo *Ediktom o toleranciji* 311. godine, *Milanskim ediktom* 313. godine te konačno *Teodozijevim ediktom* 380. godine kada je postalo državnom religijom pa je tekst Polionove pasije vjerojatno nastao na temelju zapisnika sudskog procesa uokvirivanjem proslavom i završnim dijelom za liturgijske potrebe ranokršćanske zajednice.⁵ Datiramo li je u drugu polovicu IV. stoljeća, moguće je da je Polionova pasija nastala dok je još postojao horizont sjećanja te su svjedoci mogli potvrditi vjerodostojnost događaja, odnosno mogla je nastati s osloncem na komunikacijsko pamćenje koje se odnosilo na recentnu prošlost, a dijelili su je suvremenici, ili pak na temelju generacijskoga pamćenja koje nestaje sa svojim nositeljima tijekom tri do četiri generacije (80 – 100 godina). Na živo sjećanje nadovezala se službena predaja u pismenim društvima. Polionova pasija mogla je proći put od življenoga, komuniciranog sjećanja do njegovanoga, konzerviranog sjećanja jer nastala sjećanja prešla su u tekstove – *acta martyrum*, pasije i druge vrste hagiografske literature budući da je kulturno pamćenje sklono zapisivanju. Tako je komunikacijsko sjećanje zamijenjeno organiziranim sjećanjem. Pritom

⁴ Ivan MAREVIĆ, *Dila svetih mučenika*, II, Osijek, 1800., 326.

⁵ Usp. Ivan ŠAŠKO, Liturgija mučenika u ranom kršćanstvu, u: Darija DAMJANOVIĆ (ur.), *1700 godina svetih srijemskih mučenika*, Zbornik radova s međunarodnog simpozija o 1700. obljetnici Sirmijsko-panonskih mučenika (304. – 2004.), Đakovo, 2011., 229–250.

treba istaknuti da je takva potreba bila posljedica štovanja mučenika koje se očitovale u oblicima proslave godišnjice smrti, u štovanju relikvija te podizanjem bazilika, kao što je, primjerice, u IV. stoljeću u Sirmiju podignuta bazilika svetom Ireneju.⁶ *Acta martyrum* i pasije nastale su u želji da se očuva uspomena na mučenika, a uz to treba reći da kulturno pamćenje⁷ posjeduje dimenziju sakralnoga. Nositelji kulturnog pamćenja ljudi su Crkve koji posjeduju za to određene potrebne kompetencije, ponajprije znanje latinskog jezika, pismenost, obrazovanost, pripadnost Crkvi te poznavanje aktualnih komunikacijskih oblika. U širenju kulturnog pamćenja presudna je bila uloga svećenika te je Polionova pasija nastala u prostorima crkvenih i samostanskih skriptorija, prepisivačkih radionica koje u VI. stoljeću postaju zadužene za ručno reproduciranje tekstova, te knjižnica u kojima su se svećenici i redovnici brinuli o kulturi sjećanja na mučenike ranokršćanske zajednice. U sjećanju se prošlost rekonstruira, kodificira se tekstualno predanje prošlosti jer »sjećanje na prošlost stvara zajednicu, legitimitet, autoritet i povjerenje«⁸. Mučenici žive dalje u sjećanju jer ih zajednica ne želi prepustiti zaboravu i nestajanju, nego ih zadržava u pamćenju te sjećanjem potvrđuje i učvršćuje identitet i samoprezentaciju zajednice. Štovanje mučenika pripada komunikacijskom pamćenju koje prelazi u kulturno zahvaljujući nositeljima, obredima i institucijama koje se brinu za oblik njihova štovanja. Premda u oblikovanju pasija i *acta* nije sudjelovala cijela vjerska zajednica, nego ovlaštena skupina kompetentnih pojedinaca unutar nje, ranokršćanska zajednica u Panoniji i drugdje aktivno je sudjelovala u kulturi pamćenja okupljanjem i osobnom nazočnošću. Povod su takvim okupljanjima blagdani, primarni organizacijski oblik kulturnog pamćenja. U pravilnosti svojih ponavljanja blagdani i rituali brinu se za priopćavanje i prenošenje znanja potrebnoga za osiguranje održanja identiteta, tj. za njegov kontinuitet. Kao predočavanje prisjećanja, svetkovine možemo smatrati figurama sjećanja. Figure sjećanja karakterizira vezanost uz prostor, vrijeme i zajednicu te mogućnost rekonstrukcije pa se materijaliziraju u određenom prostoru i vremenu kroz kalendar blagdana kao periodički ritam sjećanja tijekom crkvene godine.⁹ Kroz prisjećanje na svoju povijest i predočavanje ute-

⁶ Usp. Anton BENVIN, Muka sv. Ireneja Srijemskoga, u: *Diacovensia*, 2 (1994.) 1, 82–109.

⁷ Usp. Jan ASSMAN, Kultura sjećanja, u: Maja BRKLJACIĆ – Sandra PRLENDA (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, 47–78.

⁸ *Isto*, 50.

⁹ »Svaka osoba i svaka historijska činjenica pri svom ulasku u pamćenje transponirana je u nauk, pojam, simbol; dobiva smisao, postaje elementom sustava ideja društva. Iz te igre pojmova i iskustava nastaju, kako ćemo ih mi nazvati, figure sjećanja«, Jan ASSMAN, *Kultura sjećanja*, 53–54.

meljujućih figura sjećanja, zajednica osigurava kontinuitet svom identitetu. Uopćeno govoreći, identitet se može njegovati ceremonijalnom, nesvakodnevnom komunikacijom. Sjećanje na mučenike očituje se kao blagdansko sjećanje na spomen-dan svakoga pojedinog mučenika u obliku liturgijskog slavlja, po mogućnosti na mjestu njegova ukopa.

Uglavnom, od početnog zapisa sudskog procesa s preslušavanjem, presudom i izricanjem smrtno kazne na pergameni, koja je u IV. stoljeću u redovnoj uporabi, tekst se Polionove pasije tijekom vremena mijenjao te u sebi sadrži tragove drevnog vremena i rukom pisane kulture tijekom stoljeća. Trebamo napomenuti da je u pisanoj kulturi III. stoljeća došlo do prijelaza sa svitka od papirusa (*rotulus, volumen*) na svezak listova od pergamenta (*codex*) pa se time promijenio i način čitanja: *rotulus* se odmatavao, čitanje je teklo od njegova početka do kraja, a *codex* se listao stranicu po stranicu te su stranice postale misaone jedinice i povod za komentare.¹⁰ Tekst se tijekom ere rukopisa čuvao prepisivanjem eksplicirajući odnos teksta prema autoru i autorstvu.¹¹ Ponajprije možemo uočiti da je autoritet starinom posvećenog teksta važniji od imena autora. Razlog bilježenja preslušavanja, osude i smrtno presude ponajprije su carske naredbe i kazne za njihovo neizvršavanje, čak četiri edikta o progonu kršćana i sudski zapisnik o provođenju Četvrtoga edikta o progonu kršćana u vremenu cara Dioklecijana u provinciji Pannonia Secunda, kojim rimski car naređuje da svi kršćani trebaju prinijeti žrtvu rimskim bogovima, a ako odbiju, slijedi im kazna smaknućem. Vjera u jednoga Boga onemogućavala je kršćane u prihvaćanju religije predaka i kulta cara prema kojemu je i car bog. Odbijajući pokloniti se caru kao bogu, kršćani su postali žrtve progona. Čuvanje spomena unutar ranokršćanske zajednice na mučenike, njihovo svjedočenje i mučeništvo kao strašno iskustvo, a potom sjećanje u obliku svečanoga i liturgijskoga obilježavanja spomen-dana mučeničke smrti (*dies natalis*) na mjestu pokopa, slavljenje i nasljeđivanje lika i djela mučenika također je razlog nastanka pisanog zapisa i čuvanja sjećanja o tom krvavom iskustvu jer »tragovi povijesnih događaja u tzv. vrelima ne upućuju samo na svoje uzročnike, već i na okolnosti u kojima su ta vrela nastala, medij u kojemu su se materijalizirala, adresate što ih pretpostavljaju«¹². Liturgijski obred te štovanje mučenika i svetaca proizveo je nastanak *acta martyrum* i pasija kojima je funkcija čuvanje sjećanja na njih. Sjećanje na mučenike konkretizira se u sustavu lokacija s grobo-

¹⁰ Usp. Roland BARTHES, *Užitak u tekstu koji slijedi. Varijacije o pismu*, Zagreb, 2004., 82.

¹¹ Usp. David ŠPÖRER, *Status autora. Od pojave tiska do nastanka autorskih prava*, Zagreb, 2010.

¹² Vladimir BITI, *Strano tijelo pri/povijesti*, Zagreb, 2000., 66.

vima, crkvama, bazilikama, spomen-pločama i drugim svetim mjestima¹³ te ima za posljedicu izgradnju memorijalnih mjesta. Mjesto gdje se liturgijski štovao svetac uz svečanost kao i štovanje relikvija utjecali su i na izgradnju bazilika u koje se prenose relikvije, a mjesne crkve sastavljale su svoje kalendare mučenika i svetaca, koji kao katalozi i leksikoni postaju izvorom kasnijim martirologijima. Cibalska crkva (*Ecclesia Cibaltarum*) kao lokalna vjerska zajednica, koja je nosila ime prema sjedištu svojega biskupa, također je mogla imati takav kalendar. Oblikovanje kalendara blagdana i periodički ritam sjećanja kroz crkvenu godinu figure su sjećanja koje su se materijalizirale u određenom prostoru i vremenu.

1.2. Muka svetoga Poliona u rukopisnim martirologijima

Martirologiji su rezultat kumulirana sjećanja, a nastali iz potrebe čuvanja uspomena na svece i mučenike zbog slavljenja spomena na njih, posebice na mjestu njihova ukopa na dan mučeničke smrti, koja je *dies natalis*, dan rođenja za vječni život. Katalog srijemskih mučenika nalazimo u najstarijim rukopisnim martirologijima: *Martyrologium Syriacum*, nastalom oko 411. godine, i *Martyrologium Hieronymianum*. Sv. Poliona nalazimo u rukopisnim srednjovjekovnim popisima mučenika, konkretno u *Martyrologium Hieronymianum*, najutjecajnijem u srednjem vijeku, napisanom na latinskom jeziku, izvoru svih kasnije nastalih martirologija zapadne martirologije. *Jeronimov martirologij* glavni je antički katalog nastao sredinom V. stoljeća i sadrži samo osnovne podatke o kršćanskim mučenicima te uz njega moramo koristiti *acta martyrum*, pasije i legende. Općenito govoreći, pasija je izraz vjerske potrebe te pisani, literarizirani odraz kulta mučenika, a adresat pasija ranokršćanska je zajednica. Izostanak čudesnih i natprirodnih elemenata može značiti da sjećanje o Polionu nije zaživjelo u kasnijoj usmenoj predaji niti je imalo doticaja s kasnijom legendar-

¹³ »Najzanimljivije nalaze daje lokalitet Kamenica nedaleko Vinkovaca uz cestu koja je vodila za *Sirmium*. Na tom lokalitetu morao je biti izgrađen memorijalno-sakralni kompleks mučeniku *lectoru primusu Pollionu* ili, prema spisima, *Pulliu*. Polion je spaljen nedaleko Vinkovaca 304. godine nakon mučenja provedena po nalogu Proba, namjesnika Panonije Inferior. Podatke o postojanju kršćanske općine i njezinu podizanju na rang biskupije na čelu s biskupom Euzebijem nalazimo u izvorima kao *Ecclesia Cibaltarum*. Možemo pretpostaviti da je kompleks na Kamenici služio za pokapanje i ostalih mučenika s područja cibalske biskupije. Manje sondažno istraživanje provedeno je 1967., kada su otkrivene dvije opljačkane grobnice, odnosno grobne niše, zatim ulomci raznobojna mramora kao i dijelovi arhitekture. Pri oranju na tom području nailazi se na dosta materijala, između ostaloga i na dijelove natpisa koji su, na žalost, u privatnom vlasništvu«, Ivana ISKRA-JANOSIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb – Vinkovci, 2001., 140–141.

nom svetačkom književnošću, nego je egzistiralo u pisanoj kulturi od samog početka, najprije kao sudski zapisnik anonimna zapisničara u službi rimske uprave, a potom u obliku pasije za liturgijske i vjerske potrebe ranokršćanske zajednice iz pera njezina anonimna pripadnika. Što se pak adresata tiče iz perspektive današnje recepcije, do nas je tekst Polionove pasije došao kao djelo skupine anonimnih skriptora, kompilatora, komentatora i prevoditelja različite starine i autoriteta, ali kršćanske vjeroispovijesti unutar Crkve gdje je pisanje, prepisivanje i intelektualni rad dužnost, uz druge obveze i dužnosti. Pritom autorizacija nije toliko važna koliko je važno izvorno prepisivanje drevnoga teksta jer starinom posvećeni tekst pruža povjerenje u istinitost i autoritet mudrosti. Naime, autoriziranje rukopisa vlastoručnim potpisom postaje pravna obveza mnogo kasnije, 1554. godine.¹⁴

Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum tekst je koji nije ni trebalo potpisivati jer pripada tradiciji u kojoj stari tekstovi već time što su stari imaju autoritet mudrosti koja se smatrala općim dobrom, kao i ideje i intelektualni rad bez obzira na autora. Osim toga, trebamo uzeti u obzir da je u cirkulaciji rukopisa autor gubio nadzor nad tekstem jer prepisivači mijenjaju oblik i izgled rukopisa, dodaju komentare i bilješke, kompiliraju, ukrašavaju rukopis, a nerijetko im se potkradaju pogreške pri prijepisu tako da pri svakom novom prijepisu nastaje nova inačica teksta, koja doživljava stanovite modifikacije i preobrazbe. Takvu je sudbinu imao tekst Polionove pasije te su se pojavila i sporna mjesta koja su znanstvenike prinudila na usporedbeno čitanja i argumentirana iznošenja mišljenja, primjerice oko nadnevnika Euzebijeve i Polionove smrti. U tekstu *Passio s. Pollionis* stoji *die quinto Kalendarum Majorum*, dakle, 27. travnja kao nadnevak Polionova stradanja. Sva tri rukopisa *Jeronimova martirologija* donose 28. travnja: *IV Kalendas Maji. In Pannonia Eusebii Episcopi, Pollionis, Tiballi*. Prepisivač je vjerojatno pogreškom u *Jeronimovu martirologiju* umjesto *V Kalendas* napisao *IV Kalendas maias* jer svi drugi martirologiji navode 27. travnja kao nadnevak Polionova stradanja. Potom je krivo bilježenje imena Cibala pretpostavljalo postojanje još jednoga mučenika, Tibala, uz Poliona i Euzebija. Varijante su posljedice prepisivanja, memoriranja, uređivanja, kompiliranja, prevođenja i komentiranja. Takvom prakticiranju pisane kulture bile su svojstvene pogreške pa je zbog toga iz njih izvedeno krivo znanje. Često je utvrđivanje identiteta jednog ili više svetaca istoga ili sličnoga imena vrlo zamršen postupak. Svetozar Ritig¹⁵

¹⁴ Roland BARTHES, *Užitak u tekstu koji slijedi. Varijacije o pismu*, 65.

¹⁵ Usp. Svetozar RITIG, *Matryrologij srijemsko-panonske metropolije*, u: *Bogoslovska smotra*, 2 (1912.) 2, 169.

razrješava tipfeler Tiballo i raskrinkava lažni identitet nepostojećeg sveca. U *Jeronimovu martirologiju* umjesto Cibala piše Tiballo te se u *Acta sanctorum*¹⁶ i u literaturi o tome Tiballo, uz Euzebija i Poliona, smatrao još jednim panonskim mučenikom stradalim u vrijeme progona kršćana u Cibalama: *de ss. Eusebio episcopo, Pollione lectore, et Tiballo, martyribus Cibali in Pannonia*. Ritig smatra da je došlo do pogreške pri prijepisu te je umjesto »C« skriptor napisao »T«, što je kasnije urodilo time da se Euzebija i Tibala izostavlja, a navodi se samo sveti Polion, npr. Usuard i Boronio u *Rimskom martirologiju* iz 1583. godine: *IV Kal. Maji. In Pannonia s. Pollionis martyris sub Diocletiano Imperatore*.¹⁷ U eri pismoslovnog komuniciranja greška je mijenjala stvar i tvar dokazujući da je pisanje tisućama godina značilo nepovratnost. U eri manuskripta nespornosti su česti i kasnija potraga za točnim podatkom i identitetom pojedinog sveca postaje pravi Sizifov posao u mraku prošlosti uslijed nedostatka dokaza i izvora te bijelih, neispisanih stranica ranokršćanskog života. Dragocjeni tekstualni dokazi bili su u nemilosti kao i kršćani u sumračju kasnoantičkog svijeta. Dioklecijan je dekretom 300. godine *De tradendis et comburendis libris* te Prvim ediktom 23. veljače 303. godine naredio spaljivanje svetih knjiga i rušenje kršćanskih crkava te je možda tada spaljena *acta* o Euzebijevoj smrti, kao i drugi brojni zapisnici, *acta* i pasije, a cibalska crkva srušena.¹⁸ Stoga je razumljiva činjenica da se nakon propasti Rimskoga Carstva u srednjem vijeku pomno čuvaju i doslovno prepisuju antički i kršćanski tekstovi, odnosno ilustrativno se usvajaju raniji tekstovi te ilustrativni citatni kôd svjedoči o potrebi stvaranja kanona na kojemu će počivati europska civilizacija. Naime, »u srednjovjekovnoj kulturi Riječ Božja i njezin tekst, kao i antička kultura nalaze se na vrhu hijerarhije citatnosti«¹⁹. U tom prijepisu antike u srednjem vijeku i »mehaničkom preuzimanju antičke tradicije« dolazi do lapsusa, krivog citiranja i krivog znanja.²⁰ »Strahopoštovanje prema autorima (*auctores*) u

¹⁶ SOCIÉTÉ DES BOLANDISTES, *Acta sanctorum*, III, Antwerpiae, 1675., 565–566.

¹⁷ Usp. Darija DAMJANOVIĆ, Autentične pasije sirmijsko-panonskih mučenika, u: Darija DAMJANOVIĆ (ur.), *1700 godina svetih srijemskih mučenika*, 76.

¹⁸ »Istraživanje provedeno 1999. u Dugoj ulici broj 40 u Vinkovcima dalo je dio rješenja oko kršćanskoga objekta, jer se u iskopu pronašla apsida kršćanskoga sakralnoga objekta, bazilike veličine 3,95 x 2,52 m. Orijentirana je u smjeru istok – zapad tako da apsida gleda na istok, dok lađa ide pod kolnik Ivakićeve ulice. Periferni položaj objekta i orijentacija datiraju baziliku u 4. stoljeće. Priznavanje kršćanstva Milanskim ediktom 313. godine, morala je započeti slobodnija gradnja sakralnih objekata, pa je bazilika u Cibalama nastala u prvoj polovici ili sredinom 4. stoljeća«, Ivana ISKRA-JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, 141.

¹⁹ Dubravka ORAIĆ TOLIĆ, *Teorija citatnosti*, Zagreb, 1990., 61.

²⁰ Usp. *Isto*, 62.

srednjovjekovlju bilo je toliko da se svaki izvor smatraše dobrim²¹, a i zato što su knjige bile rijetkost i dostupne tek vrlo malom broju pismenih i učenih ljudi.

2.3. Muka svetoga Poliona – književni, povijesni i vjerski tekst

S obzirom na historijsko i književno pamćenje kao dva oblika pamćenja, možemo se odmah suočiti s pitanjem kako čitati tekst *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* – kao književni tekst ili kao povijesni izvor? Ukoliko iz teksta crpimo podatke, čitamo ga kao povijesni izvor, odnosno kao dokument. Podatci o starokršćanskim svecima kao što su Irenej, Dimitrije, Sinerot, Montan, Maksima, Anastazija, Bazala, Agripin, Sekundo, Maksim, Marcijal, Fortunat, Urzicin, Euzebije, Polion, Kvirin, Bazalo, Hermil, Stratonik, Klau-dije, Simforijan, Nikostrat, Kastorije, Smplicije, Donat, Fortunat, Inocent, Sabacije i dr. s tla nekadašnje provincije Pannonia Secunda sa sjedištem u Sirmiumu unutar nekoć slavnog i moćnog Rimskoga Carstva, a koje objedinjujemo imenom panonskih, srijemskih ili sirmijskih mučenika, dopiru do nas iz ranokršćanskog doba i kasne antike te potvrđuju njihova smrtna stradanja od 303. do 308. godine. Najveći ih je broj stradao u doba cara Dioklecijana 304. godine, posebice nakon izdavanja Četvrtog edikta o progonu kršćana. Premda ih je bio povećani broj, podatci o njima vrlo su oskudni. Katkad se odnose samo na ime i mjesto te činjenicu proganjanja i smrtnog kažnjavanja zbog kršćanske vjere, kao što je s cibalskim biskupom Euzebijem, o kojemu saznajemo u tekstu *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* da je mučenički ubijen u Cibalama prije Poliona istog nadnevka, 27. travnja. Katkada *acta* i pasije donose nešto više podataka i građe o pojedinom kršćanskom, panonsko-srijemskom mučeniku te su poveznica našeg doba s kasnom antikom i ranokršćanskom zajednicom s prostora Srijemske Panonije. Što se tiče pasija drugih srijemskih mučenika, ne čitamo ih sve kao dokumente s pouzdanim, vjerodostojnim podacima, nego kao literarne tekstove i druge žanrove hagiografske literature (*vitae, miraculae, legende*) zbog upliva i udjela fiktivnih sadržaja. Pasije svetih Poliona, Sinerota i Ireneja, primjerice, smatramo autentičnim za razliku od pasija drugih srijemskih mučenika budući da su nastale na autentičnim dokumentima sudskog procesa mučenika i službenim iskazima.²² Tu nam pomaže razdioba akata, pasija i legendi Hypolita Dele-

²¹ Ernst Robert CURTIUS, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1971., 57.

²² Usp. Mirja JARAK, *Ranokršćanski mučenici Panonije i Darija DAMJANOVIĆ, Autentične pasije sirmijsko-panonskih mučenika*, u: 51–90.

haya prema historijskoj vrijednosti u šest skupina: prvoj skupini pripadaju tekstovi s prvorazrednim povijesnim podatcima, a svaka sljedeća skupina sadrži tekstove sa sve manjom povijesnom važnošću. Prema njegovoj razdiobi, akti i pasije sv. Ireneja, sv. Poliona, sv. Kvirina, sv. Sinerota i sv. Donata s drugovima pripadaju trećoj skupini, a sv. Anastazije i sv. Demetrije četvrtoj skupini, što nam daje za pravo čitati ih dijelom kao povijesni, a dijelom i kao književni tekst. Uostalom, pamćenje posjeduje historijski i književni oblik legitimiteta.²³

Usljed dominirajuće racionalističke tradicije u kojoj se inzistira na pojmovnom, logičnom mišljenju brojna se istraživanja referiraju na povijesne, kronološke činjenice u pasijama i drugim vrstama hagiografske literature te ih se tretira kao povijesne izvore, premda su one u prvom redu svjedočanstva vjere ranokršćanske zajednice, dakle ne bismo ih trebali čitati ni samo kao povijesni tekst, ni samo kao književni tekst nego kao vjerski, nabožni tekst jer je bio dijelom liturgije. U traganju za ključem čitanja Polionove pasije od velike nam je pomoći kulturno pamćenje jer za njega »nije bitna činjenična, nego samo upamćena povijest«²⁴, a uvažava historijski i književni oblik pamćenja.

Acta ili passiones martyrum najstariji je hagiografski žanr, a *Passio s. Pollionis* autentična je *passiones martyrum*, koja svoj začetak ima u zapisniku anonimna zapisničara sa sudskoga procesa u Cibalama 304. godine kao pisanom dokumentu koji svjedoči o sukobljenosti dvaju svjetova, o sutonu kasnoga rimskog svijeta i antičkoga kršćanstva u usponu.

2. *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* u eri tiskarstva

2.1. *Od manuskripta do tiska*

Tekst *Passio sancti Pollionis* dugo je, čak jedno tisućljeće rukopisno cirkulirao do pojave tiska sredinom XV. stoljeća, a potom prelazi iz kulture nefiksiranog zapisa u kulturu fiksiranog zapisa jer tisak zatvara čin pisanja fiksirajući i autorizirajući tekst. Otkriće tiskarskog stroja dovelo je do velikih promjena i naglog razvoja tiskoslovne komunikacije, a tekstovi i njihovo objavljivanje doživljavaju pravi procvat. Pojavom tiska martirologiji postaju dostupni većem broju čitatelja negoli su bili u eri manuskripta kada su se rukom pisane knjige čuvale u kršćanskim samostanskim knjižnicama i bile dostupne tek

²³ Usp. Pierre NORA, Između pamćenja i historije. Problematika mjesta, u: Maja BRKLJAČIĆ – Sandra PRLENDA (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, 43.

²⁴ Jan ASSMAN, *Kultura sjećanja*, 65.

malom broju pismenih ljudi, uglavnom svećenika i redovnika. U eri »crne umjetnosti« Polionovu pasiju i pasije drugih mučenika možemo naći u tiskom objavljenim martirologijima.²⁵

Pojava tiska nije dovela do većih sadržajnih promjena u tekstovima nastalima u eri manuskripta. U njima se i nadalje očituje autoritet starijih, tuđih tekstova kao starinom i kršćanskom tematikom posvećenih tekstova te nastavlja praksa ilustrativne citatnosti. Naime, renesansa nasljeduje ilustrativni oblik citatnosti s »funkcijom otkrivanja i usvajanja zapretanih antičkih vrednota«, a »klasicizam je bio još jedno ponavljanje i utvrđivanje antičke kulturne građe na načelu ilustrativnoga načina citiranja jer je dugo bila jaka potreba za konstituiranjem vlastitog kulturnog kanona.«²⁶ Katalog kršćanskih mučenika nastajao je postupno uz uvažavanje prethodnih tekstova, primjerice Ruinartov martirologij *Acta primorum martyrum sincera*, objavljen 1689. godine, koristi se podacima preuzetim iz tekstova različite starine te objedinjuje anonimne i autorizirane tekstove: *Passiones epicae*, *Passiones historicae*, spise crkvenih otaca i crkvenih povjesničara te hagiografsku zbirku *Acta sanctorum*, koju je priredio isusovac Jean Bolland i počeo izdavati 1643. godine u Antwerpenu. Pritom se očituje ilustrativno usvajanje tuđih tekstova koji su sveti, posvećeni starinom i opisom stradanja ranokršćanskih mučenika. Kanon kršćanskih mučenika i svetaca stvarao se postupno intertekstualnim prepletanjem djela različite starine i podrijetla te, primjerice, Ruinart donosi stotinjak tekstova koje žanrovski možemo odrediti kao *Passiones historicae* (*Acta martyrum*, *Passiones* ili *Martyria*), panegiričke opise mučeništva, *Passiones epicae* (artificijelne ili legendarne pasije), što svjedoče o bogato razvijenoj hagiografskoj književnosti. Među njima *Passio sancti Polionis* svjedoči o svojoj starosti i vezi s kasnoantičkom pisanom tradicijom i ranokršćanskom zajednicom u Cibalama, koja se pomno i brižno čuva tijekom više od tisuću i sedamsto godina.

²⁵ *Martyrologium sanctae Romanae Ecclesiae usui in singulos anni dies accommodatum ad sanctissimum patrem Gregorium XIII Pontificem*, Venetiis, 1578.; Cesare BARONIO (ur.), *Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu editum*, Roma, 1586.; SOCIÉTÉ DES BOLANDISTES, *Acta sanctorum*, III; Theodoricus RUINART, *Acta primorum martyrum sincera et selecta, ex libris cum editis, tum manuscriptis collecta, eruta vel emendata, notisque et observationibus illustrata*, Paris, 1689.; Daniele FARLATO – Jacobo COLETO, *Illyrici sacri, Tomus septimus, Ecclesia Diocletana, Antibarensis, Dyrrhachiensis, et Sirmiensis*, Venetiis, 1817.; Louis-Sébastien le Nain de TILLEMONT, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, Paris, 1701.; Adolf HARNACK, *Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, Leipzig, 1893.; Paul ALLARD, *La persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Église*, Paris, 1890.; *Martyrologium Romanorum*, Città del Vaticano, 2001.

²⁶ Dubravka ORAIĆ TOLIĆ, *Teorija citatnosti*, 61.

2.2. »Muka svetoga Polliona, shtioca Cerkev CIBALITANSKE
i drugih Mucsenikah« najzad na hrvatskom jeziku

Čitatelji su na hrvatskom jeziku mogli čitati o kršćanskim mučenicima i sveticima u martirologiju *Dila svetih mučenika nehimbena i izabrana* Ivana Marevića, jednom od najpopularnijih djela slavonske nabožne literature, hagiografskom zborniku, objavljenom 1800. godine kao prijevodu, koji na 1111 stranica donosi »iz latinskoga jezika na ilirički prinešena i u tri dila razdilita«²⁷ sabrana mučenička djela kanoniziranih svetaca, među njima svetih Ireneja i Sinerota iz Sirmiuma te Poliona iz Cibala. Marevićevo djelo prijevod je martirologija *Acta primorum martyrum sincera et selecta, ex libris cum editis tum manu scriptis collecta, eruta vel emendata, notisque et observationibus illustrata* Theodorica Ruinarta, objavljenog u Parizu 1689. godine. Ivan Marević prevoditelj je bez pretenzija, kompilator i komentator jer ubacuje svoje bilješke i znanje o pojedinim činjenicama u fusnotama, ali mu je tuđi Ruinartov tekst primaran, važniji. Jasan je odnos prema izvorniku te se već na naslovnici ističe autor izvornika, a Marević je prevoditelj:

»DILLA SVETIH MUCSENIKAH NEHIMBENA I IZABRANA S TRUDOM I POMNJOM O. P. TEODORIKA RUINARTA REDA S. BENEDIKTA MISNIKA SKUPPITA, RAZABRANA I NA SVITLOST DANA A PO IVANU MAREVICHU STOLNE PECSUISKE CERKVE KANONIKU SVETE BOGOSLOVICE NAUCSITELJU, XUPNIKU NIMETSKOMU I OKOLISHA ISTOGA IMENA VICE-ARKI-DIAKONU za Korist Duhovnu Svega Illiriskoga naroda iz Latinskoga Jezika na Illiriski prinesena i u tri Dila Razdilita.«

Priznavanje i isticanje autoriteta kršćanske provenijencije vidljivo je i iz grafičkog markiranja i u Ruinarta i u Marevića. Odnos prema biblijskom tekstu grafički je označen primjenom kurziviranog tiska kada se radi o inkorporiranim citatima iz Biblije, npr. »Akome tko zataji prid ljudma, i jachu zatajati njega prid Otcem moim, koi u nebesih jest«, a na margini stoji: *Matth. 10. 13. i dr.* Osim toga, u dijalogu između predstavnika izvršne vlasti (Probo, »vladaoc« Pannonie) i mučenika (lektor Polion) kurzivirane su samo mučeničkove dijaloške dionice, čime se pokazuje stav pisca prema svetosti riječi kojima je mučenik i verbalno i svojim životom posvjedočio i potvrdio vjeru u jedinoga Boga, čime mu se i grafički odaje dignitet i iskazuje štovanje. Njegove riječi na suđenju posvećeni su tekst, koji ujedno sadrži sukus kršćanskog svjetonazora, sadržan i u dijaloškim dionicama brojnih drugih panonsko-srijemskih mučenika jer se svjetonazorno podudaraju. Grafički su markirana

²⁷ Ivan MAREVIĆ, *Dila svetih mučenika*.

imena mučenika koja se konzekventno piše verzalom: MONTAN, IRENEO, POLION, EUZEBIO i dr., dok su imena rimskih careva i njihovih namjesnika pisana minuskulom, osim, dakako, početnoga velikog slova: Dioklecian, Maximian, Probo. Važnost kršćanskog identiteta naglašava se, dakle, i tiskom. Usmjermo li pozornost na oblik margine i funkciju u nastanku knjige, možemo ustvrditi da su jasno istaknuti autori i godine pa je citiranje i komentiranje jasno, očito i lako uočljivo. Ruinartu i Mareviću važno je točno citiranje te navode čak i stranicu izvornika. Na strukturalno istaknutim rubovima nalaze se podatci o tuđemu tekstu i vremenu te zauzimaju povlašteno mjesto. Margina s podacima o citiranim autorima i djelima strogo obrubljuje tekst. U latinskom, kao i u hrvatskom tekstu uočavamo nekoliko tipova bilježaka na lijevoj i desnoj margini. Najprije nalazimo na margini datiranje vremena mučeništva izraženo godinom: *godina Isukrstova 304.*, potom slijedi margina s točnim bibliografskim podatkom izraženim izvorom, tj. autorom i brojem stranice: *Ruinart p. 359* te margina s bilješkom o kompozicijsko-sadržajnoj dionici: *Polion ufatit, Viru ispovida, K Nebeskoj svitlosti valja težiti, Na vatru odsudit*. Na margini su i citati iz Biblije, ponajčešće iz evanđelja, psalama i poslanica: *Ishtite i primitchete. Joan. 16. 24*. Takav način citiranja upućuje na ilustrativni tip citatnosti. Već u predgovoru Marević potvrđuje takav tip citatnosti na pragmatičnoj razini – njegov je prijevodni tekst orijentiran na običnog čitatelja, na vjersku poduku u sklopu vjerskog prosvjetiteljstva te na praksu nabožnog poučavanja – *čitati, vjerovati, poučavati, nasljedovati*.

Na razini kulturne funkcije Ruinartov martirologij i Marevićev prijevod reprezentiraju katalog, kanon i popis svetih i mučenih kao riznicu kanoniziranih svetaca koja je nastajala tijekom stoljeća i u kojoj je pohranjeno i čuva se sve naše znanje o svjedocima vjere, mučenicima i svecima Katoličke crkve. Svojom reprezentativnom funkcijom potvrđuju postojeću kulturnu tradiciju, uklapaju se u obzor čitateljskog očekivanja te uvažavaju ranije uspostavljani kulturni kanon.

2.3. Muka svetoga Poliona u književnom pamćenju²⁸

Cibalski mučenik Polion poput svojega grada Cibala živi »u knjigah, i u uspomeni knjixevnikah« čime zapravo potvrđuje kakvoću kulturnog pam-

²⁸ Književnost je mnemotehnička umjetnost koja utemeljuje pamćenje kulture. Književnost bilježi pamćenje kulture. Književnost se upisuje u prostor pamćenja koji se sastoji od tekstova, a tekstovi su materijalizirano pamćenje. O tome opširnije vidi u: Renate LACHMANN, *Phantasia / Memoria / Rhetorica*, Zagreb, 2002. Književni tekst poznaje dva tipa

ćenja koje teži zapisivanju te fiksira smisao, a ima svoje nositelje – pjesnike, pisce, svećenike, umjetnike i učenjake. Nositelji pamćenja u slučaju mučenika redovnici su i svećenici, odnosno skriptori koji poznaju odgovarajuće komunikacijske oblike a »izvorno je funkcija čuvanja pamćenja grupe pripadala pjesniku«²⁹. Srijemski mučenici imaju u XX. stoljeću za nositelja pamćenja Mitra Dragutinca (1920. – 1989.), svećenika i pjesnika, koji je temeljito proučavao njihove hagiografije i publicirao ih pod naslovom »Naši sirmijski mučenici« u *Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije* 1948. i 1949. godine s nakanom da skupi na jednom mjestu znanje o njima, kako bi ih izvukao iz mraka prošlosti i neznanja na svjetlo dana, oteo zaboravu i obnovio štovanje.³⁰ Autor je i sedamdesetak povijesno-hagiografskih natuknica u *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*.³¹ Dragutinac je napisao i objavio rukopisnu zbirku pjesama *S Kristom na križu* u Strizivojnoj 1951. i 1956. godine na 372 kartice teksta, a za nas su relevantne pjesme iz ciklusa *Sirmijski mučenici i biskupi*, posebice *Svetom Euzebiju, biskupu i mučeniku, Svetom Polionu, mučeniku – Polionova žrtva, Svetom Polionu, lektoru i Srijemskim mučenicima*, u kojima dolazi do izražaja veliko poznavanje literature o njima, zbog čega ih je Bonaventura Duda nazvao *hagiografijama u stihovima*. Dragutinac Polionovoj pasiji daje oblike crkvenih popijevki, himni, koji se izravno referiraju na sadržajne dionice pasije. Himan, crkvena popijevka, složena u vezanom govoru i podijeljena u strofe, može biti prema upotrebi liturgijska i izvanliturgijska, a po obliku metrička i tonska. Himni ranokršćanskim, sirmijskim svecima Mitra Dragutinca liturgijski su i tonski himni.³² Prema podjeli Zorana Kravara na *artističke i pragmatičke*³³ književne vrste hrvat-

pamćenja: 1. autobiografsko ili biografsko, osobno, individualno; 2. kulturno, kulturno-povijesno, kolektivno.

²⁹ Jan ASSMAN, *Kultura sjećanja*, 65.

³⁰ Usp. Mitar DRAGUTINAC, *Naši sirmijski mučenici*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 1 (1948.) 12, 151–155; 2 (1949.) 1, 4–5; 2 (1949.) 2, 16–19; 2 (1949.) 3, 32–36; 2 (1949.) 5, 50–55; 2 (1949.) 9, 86–90; 2 (1949.) 11, 104–106; 2 (1949.) 12, 112–114.

³¹ Usp. Anđelo BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979.

³² O tome više vidi u: Ivo ANDRIĆ, *Svećenik Mitar Dragutinac: njegov hagiografski rad i pjesničko stvaralaštvo o ranokršćanskim, panonsko-sirmijskim mučenicima*, u: Darija DAMJANOVIĆ (ur.), *1700 godina svetih srijemskih mučenika*, 305–317.

³³ »Religija, doduše, može i dalje nuditi lirici svoju ikonografiju i svoje misaone motive, ali se više ne služi njome kao dijelom obreda ili liturgije. Dalje, novovjekovna evropska književnost uživa veći stupanj društvene autonomije nego književnost starijih razdoblja, što znači da u njezinim kontekstima jedinstveni estetički ideali nadjačavaju međusobno nepovezane pragmatičke funkcije kakvima su bile obilježene antičke i srednjovjekovne lirske vrste«, Zoran KRAVAR, *Lirska pjesma*, u: Zdenko ŠKREB – Ante STAMAC, *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, Zagreb, 1983., 526–527.

skoga novovjekovlja,³⁴ Dragutinčeve pjesme posvećene srijemskim mučenicima, najčešće objavljene neautorizirano, pragmatičke su jer su dio liturgije i obreda. Nije ih ni pisao s literarnim pretenzijama, nego u korist oživljavanja njihova štovanja i podizanja razine znanja o njima jer su pali u potpuni zaborav, kao potonulo dobro:

»Zapreka nije ni tvoja mladost bila,
Da mogneš shvatiti kršćanska načela,
I zato nije te sva poganska sila
Odvratiti mogla od Kristova raspela.
Kroz život ovaj nas, Polione, vodi!
Poganskih nazora i nas oslobodi.«³⁵

Sjećanje na cibalske i srijemske mučenike ne samo da je oslabilo nego su gotovo potpuno zaboravljeni, posebice u širim krugovima te je bilo nužno aktivirati povjesničare, pjesnike i interpretatore koji će protumačiti tekstove prošlosti suvremenim čitateljima. S tom je nakanom organiziran u Đakovu 2004. godine Međunarodni znanstveni simpozij o 1700. obljetnici sirmijsko-panonskih mučenika, a 2011. godine objavljen je zbornik radova.³⁶

Dragutinčeva želja da pasije srijemskih mučenika zaodjene u pjesničko ruho proizišla je iz praktičnih potreba oko obnavljanja njihova štovanja, potom iz liturgijskih potreba zbog čega ih je ispjevao u žanru crkvenih himana. Dragutinac je, osim istraživačkoga i popularno-znanstvenoga pa i prevoditeljskoga bavljenja hagiografijama sirmijskih mučenika, dobro uvidio da »poetsko oblikovanje ima mnemotehničku svrhu: prevodi znanje za osiguranje identiteta u oblik u kojem se može održati«³⁷ te je stoga u pjesničkim tekstovima očuvao u pamćenju panonske mučenike kako bi se znanje o njima moglo aktivirati priopćavanjem, čitanjem i molitvama u liturgiji te su Dragutinčevi himni sirmijskim mučenicima ušli u *Vlastiti božanski časoslov Đakovačke i Srijemske biskupije*. Znanje o njima može se aktivirati i u obliku ritualne inscenacije, naime, Dragutinčevu pjesmu *Svetom Polionu, lektoru* uglazbio je Kamilo Kolb, izvodi se u Župi Vinkovci 1 na spomen-dan i crkveni god 29. svibnja te na taj način župna zajednica aktivira sjećanje i participira u pamćenju i čuvanju.³⁸

³⁴ Usp. Zoran KRAVAR, Književnost 17. stoljeća i pojam »barok«, u: Zoran KRAVAR, *Nakon godine MDC: studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Dubrovnik, 1993., 7–38.

³⁵ Mitar DRAGUTINAC, *Svetom Polionu, lektoru*, u: Josip KUNKERA – Alojzija ULMAN – Mitar DRAGUTINAC, *Ranokršćanski život u Vinkovcima*, Vinkovci, 1972., 56.

³⁶ Usp. Darija DAMJANOVIĆ (ur.), *1700 godina svetih srijemskih mučenika*.

³⁷ Jan ASSMAN, *Kultura sjećanja*, 68.

³⁸ Usp. *Isto*, 68.

Cjelokupan Dragutinčev hagiografski i pjesnički rad možemo promatrati kao kulturno pamćenje jer teži čvrstom oblikovanju i ceremonijalnosti (blagdani, svetkovine, obilježavanja, spomen-dani).

Tekst pasije o svetom Polionu kao i pjesnički tekstovi inspirirani njime konstantno su u domeni liturgije, izraz vjerskih potreba, a svećenici nositelji kulturnog pamćenja koji iznalaze različite oblike čuvanja. Kao nekoć martirologiji, danas kalendari sa spomen-danima svetaca datumski katalogiziraju, a leksikoni abecedno čuvaju na jednom mjestu sjećanja na brojna svetačka imena potvrđujući se kao mjesta pamćenja.³⁹ Obrađena za liturgijske potrebe, svetoga Poliona i srijemske mučenike nalazimo u misalima,⁴⁰ časoslovima,⁴¹ molitvenicima,⁴² propovijedima i dr.

3. Muka svetoga Poliona u eri treće pismenosti

3.1. Od teksta do hiperteksta

Oko 1100 godina tekst *Muke svetoga Poliona* bio je dio pismoslovnog komuniciranja, potom oko pola tisućljeća dijelom je tiskoslovnog komuniciranja, a u eri treće pismenosti krajem XX. i početkom XXI. stoljeća postaje dijelom elektroničkog komuniciranja. To podrazumijeva prijelaz tiskanoga teksta u digitalni format te se *Muka svetoga Poliona* našla na novim medijima, CD-u i internetu. Elektronička podloga upija pismo, na njoj je pisanje interaktivno i izbrisivo pa načinjena pogreška nema više onu vrijednost koju je imala ranije na papiru, pergamentu ili papirusu. Zahvaljujući digitalizaciji arhivske građe na internetu su dostupne knjige u elektroničkom obliku *Martyrologium sancte romanae Ecclesiae* (Venetis, 1578.),⁴³ *Acta primorum martyrum*⁴⁴ Theodorica Ruinarta i dr., a u njima i tekst *Muke svetoga Poliona*. Promjena paradigme pisanja dovela je i do promjene paradigme čitanja koje je bilo linearno do pojave hiperteksta, a nakon što se na Wikipediji pojavio hipertekst o svetom Polionu

³⁹ Usp. npr. Josip ANTOLOVIĆ, *Duhovni velikani. Sveci Katoličke crkve*, Zagreb, 1998.

⁴⁰ Usp. *Vlastiti misal Đakovačke i Srijemske biskupije*, Đakovo, 1990.

⁴¹ Usp. *Vlastiti božanski časoslov Đakovačke i Srijemske biskupije*, Đakovo, 1995.

⁴² Usp. Stjepan MAROSLAVAC, *Litanije svetim Srijemskim mučenicima*, u: Stjepan MAROSLAVAC (ur.), *Junaci duha kršćanskoga. Sveti Srijemski mučenici. 1700 godina srijemskih mučenika (304.–2004.)*, Đakovo, 2003., 49.

⁴³ Usp. *Martyrologium sancte romanae Ecclesiae*, Venetis, 1578., u: http://bibliothek.uv.es/tmp/_webpac2_1387687.4871 (12. III. 2012.).

⁴⁴ Usp. Theodoricus RUINART, *Acta primorum martyrum*, u: <http://books.google.hr/books?id=AoIsAAAAYAAJ&pg=PA1&lpg=PA1&dq=acta+martyrum+ruinart+pars+secunda&source=bl&ots=RTYsEJx5gx&sig=BxPdVqXG9hYJeHRLusiahb7lzt0&hl=hr&sa=X&ei=twkwT3nGi7MGkpDMkg0> (12. III. 2012.).

njegovo je čitanje postalo nelinearno s asocijativno organiziranim podacima i interaktivnim poveznicama u nekoliko leksija:

»Sveti Euzebije i Polion

Sveti Euzebije i Polion († Vinkovci, kraj. 3./ početak 4. stoljeća) – kršćanski mučenici iz rimskog grada Cibalae, danas Vinkovci.

Živjeli su na prostoru današnjih Vinkovaca, tada je to bio rimski grad Cibalae. Euzebije je bio biskup, a Polion lektor. U Katoličkoj crkvi slave se zajedno. Euzebije je prvi poznati biskup Cibalae, mučen je i preminuo 27. travnja oko 258. godine.

O Polionu se više zna, jer je sačuvan opis njegova mučeništva. Polion je bio lektor i voditelj lektorske škole, propovjednik i uzoran čovjek. Rimski sudac Prob tražio ga je, da se žrtvuje poganskim bogovima i odrekne kršćanstva. Polion je to odbio i održao govor o temeljima kršćanske vjere. Osuđen je na smrt i spaljen na lomači 27. travnja 304. godine. Zaštitnik je bogoslova i lektora. Slavili su ga i na prostoru današnje Italije.

Spomen-dan sv. Euzebija i Poliona slavi se u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji od 1807. godine. Njima je posvećena župna crkva u Vinkovcima od 1972. godine. Spomen-dan im je 29. svibnja.⁴⁵

Mijenjajući medije od tradicionalnih medija s podlogom za pisanje rukom i tiska do digitalnih medija s digitalnim zapisom na tvrdom disku ili CD-u, *Muka svetoga Poliona i drugih mučenika* postala je informacija dostupna svima *on-line* zahvaljujući internetu kao otvorenoj mreži komunikacije. U mreži informacija možemo pronaći i informacije koje se temelje na izvornoj *Muci svetoga Poliona* iz kasnoantičkih Cibala i kasnijih preradbi u dugoj povijesti toga teksta te nam je dostupan na *web*-stranicama: www.katolici.org/uzori.php/Polion, vinkovački lektor; www.katolicki-tjednik.com; www.ofm.hr/juniorat; www.ofm.hr/indeks.php/en/prayers-for-every-day/saint-for-every-day/522-2011-05-29-sv-polion-i-euzebije; www.euzebijaipoliona.net16.net/index2.html i dr.

Od rukom pisanog teksta sudskog zapisnika do hiperteksta bio je dug put, mijenjali su se mediji i komunikacija od pismoslovne preko tiskoslovne do elektroničke, promijenila se i paradigma čitanja od linearnog do nelinearnog čitanja, ali na tom putu sadržajno se nije bitno mijenjao tekst *Muke svetoga Poliona*, ostavši vjeran duhu mučeniškoslovlja, odnosno martirološke tradicije.

⁴⁵ http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Sveti_Euzebije_i_Polion&oldid=2224811 (12. III. 2012.).

4. Narativni obrazac *Muke svetoga Poliona*

Tekst *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum*, kao i pasije drugih srijemsko-panonskih mučenika, mijenjali su tijekom duga vremena medij od riječi na pergamentu (od IV. st.) i papiru (od XI. st.) kao najstarijem memorijskom mediju preko tiskom objavljenih knjiga do digitalnog zapisa kao i jezik na kojima je tekst napisan (latinski, francuski, talijanski, njemački, hrvatski i dr.). Odavno izbljedjela tinta s manuskripata, koji su tko zna gdje nestali u mraku prošlosti ili se skrivaju prekriveni podebljim slojem drevne arhivske prašine u kakvu zapostavljenom zakutku, kao i tiskarska boja, koja se davno osušila u tiskanim martirologijima i katalogima svetaca Rimske crkve, pomno čuvaju cibalske i sirmijske mučenike već više od 1700 godina zahvaljujući pamćenju tekstova i kulturi sjećanja, a pitanje je kakva će biti budućnost digitalnih zapisa o njima te veza s kasnom antikom i hagiografskim početcima koji su tijekom duga vremena razvili bogatstvo žanrova i vrsta što čuvaju u svojem pamćenju brojna imena, ali i nevidljivom tintom upisane tragove prošlosti i pisane kulture. Jesu li tinta na pergameni, tiskarska boja na papiru i tvrdi disk kao podloge ili mediji za pisanje uvjetovali i osigurali kontinuitet i opstanak cibalskim mučenicima iz kasne antike i dekadentnoga Rimskog Carstva? Za njihovo pamćenje neosporno je zaslužno pismo kao mnemotehničko oruđe i registar neizbrisivih tragova namijenjenih pobjedi nad vremenom i zaboravom.⁴⁶ No, opstojnost pasijama osigurala je i naracija, narativni obrazac, koji ima važnu ulogu u potvrdi i održanju identiteta osiguravajući njegov kontinuitet. Starokršćanske zajednice u Panoniji, koje su bile brojne, a imale su velik broj poznatih mučenika iz različitih društvenih staleža (klesari, vrtlar Sinerot, lektor Polion, biskup Euzebije i dr.), svoj su identitet potvrđivale, učvršćivale i njegovale naracijama o svojim mučenicima.

U Polionovoj pasiji subjekt pripovijedanja oblikovan je u prvom licu množine kao *mi* u značenju kršćanske zajednice koja se retrospektivno osvrće na ne tako davna stradanja pripadnika vlastite vjerske skupine pa otud kolektivno *mi* u naraciji: »Mi s veseljem svetkujemo spomen ove dvojice junaka i molimo Svemogućega da i nas učini dionicima njihovih zasluga.« Priča o ranokršćanskim mučenicima vrlo je važna jer se tiče samih korijena europskog identiteta, odnosno antagonisti njezine fabule rimsko su mnogoboštvo s osloncem u rimskom pravu i državnim institucijama te kršćanstvo.

Društveni, povijesni i vremenski kontekst Polionove pasije kao i pasija drugih srijemskih mučenika početak je kraja antike, odnosno kasni stari vijek (od

⁴⁶ Usp. Roland BARTHES, *Užitak u tekstu koji slijedi. Varijacije o pismu*, 61.

284. do 602./641. godine) obilježen opadanjem političke moći Rimskog Carstva, propadanjem antičke kulture i ekspanzijom kršćanstva,⁴⁷ najprije krvavo proganjanog, potom toleriranog, a najposlije priznatog i prihvaćenog. Antičku epohu možemo opisati kao jednostavnu, klasičnu i predmodernu epohu stabilnih, jakih struktura, jakih misli i jakoga bitka.⁴⁸ U turbulentnom vremenu kasnoga starog vijeka sučelila su se dva korijena europskoga identiteta: rimsko pravo i kršćanstvo. Kršćanstvo je bilo inovativno, s jedne je strane osporavalo i odbacilo tradicionalnu religiju Rimskoga Carstva (politeizam), čije su posljedice bili krvavi progoni, paljenje knjiga, rušenje crkava i mučenje kršćana sa smrtnim ishodom, s druge je uspostavljalo dijalog s antičkom filozofijom,⁴⁹ a svojstveno mu je i prenošenje židovske tradicije. U procesu neprekidnog prenošenja tradicija se razvijala, širila te prilagođavala povijesnim i kulturnim situacijama tijekom vremena. U tom prenošenju i čuvanju važnu ulogu imao je narativni obrazac, koji je osiguravao opstanak srijemskih i drugih mučenika ranokršćanske zajednice u kulturnom pamćenju jer uspješno pamćenje gradi se ponavljanjem, a olakšava ga proces narativiziranja i pohranjivanje kulturne tradicije u pamćenju tekstova kao što su u ovom kontekstu *acta*, pasije i druge vrste hagiografske literature, koje omogućuju i osiguravaju sjećanje, čuvanje i neprekidno prenošenje iskustava iz prošlosti i vezu sa sadašnjošću i budućnošću. Kontinuitet i reprezentaciju identiteta ranokršćanske zajednice u Srijemskoj Panoniji možemo iščitati u kasnoantičkim tekstovima *acta* i pasija. Općenito uzevši, pripovijest ima važnu

⁴⁷ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Kršćanska vjera i helenistička kultura: između susreta i sraza, blagoslova i izazova, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 3, 607–628; Ivan BODROŽIĆ, Klement Aleksandrijski i prihvaćanje grčke filozofije u Aleksandrijskoj crkvi koncem 2. stoljeća, u: *Vrhbosnensia*, 16 (2012.) 2, 291–306.

⁴⁸ »Svi procesi društvenoga integriranja u predmodernom društvu vrlo su jednostavni, praktično postoji samo jedan proces, jer je i kultura samo jedna. U njegovu oblikovanje sudjeluju svi, iako ponekad i snagom okoline. Religija u takvom društvu, općenito gledano, ne postoji u obliku neke posebne institucije, nego više u nekom općem stanju, često kao iskustvo karizmatičnog oblika. Religiozne vrednote su istovremeno dio zajedničke kulture pa su one nasljedno religiozno blago o kojemu se kritički ne diskutira. To znači da religiozne vrijednosti čine sastavni dio zajedničkoga kulturnog posjeda i one su prvotni i osnovni kvalifikacijski element društva i religije«, Nikola DOGAN, *U potrazi za Bogom. Kršćanin u postmodernom vremenu*, Đakovo, 2003., 115–116.

⁴⁹ »U kršćanskim zajednicama nije bilo unaprijed definiranog stava prema grčko-rimskoj kulturi. Kako se postaviti prema njoj, ovisilo je o mnogo čimbenika, bilo društvenih bilo osobnih. Pred tim pitanjem postojala je cijela lepeza stavova. Kršćanski krugovi koji su civilizaciju i kulturu svojega vremena i društva držali pogibeljnom za vjeru, radikalno su je odbacivali, dok su je drugi, dijametralno suprotni, prihvaćali pripisujući joj veće značenje nego što je u stvari imala. No postojat će i onaj treći put razboritog razabiranja i kritičkog vrednovanja, koji će s vremenom donijeti prave plodove«, Ivan BODROŽIĆ, Klement Aleksandrijski i prihvaćanje grčke filozofije u Aleksandrijskoj crkvi koncem 2. stoljeća, 294.

ulogu u oblikovanju, prikazu, potvrđivanju, prenošenju i održanju identiteta, naime, sjećanje se mora konkretizirati, doživjeti kroz osjetila te se stoga predstaviti u konkretnom obliku događaja, osobe, mjesta, odnosno pretočiti u priču, oblikovati kroz naraciju. Eric Havelock drži, primjerice, da se uspješno pamćenje gradi ponavljanjem, a pospješuje ga proces narativiziranja poruke kroz slikovito i metaforičko izražavanje.⁵⁰ Uz to grafička traka u smislu kompaktne niti pisanja izražava narativni status pisma, odnosno priču kao slijed nekog prije i nekog poslije, a čitanje znači usvojiti, prihvatiti priču.⁵¹

Premda iz života ranokršćanske zajednice i kasne antike, *Muka svetoga Poliona* komponirana je prema modelu martirološke proze: poganski »vladavac« progoni kršćane, sili ih na prinošenje žrtve bogovima, mučenik se suprotstavlja, otpočinje disputacija na temu »kršćanstvo prema poganstvu«, mučenik ne prihvaća poziv da odbaci svoju vjeru, osuda i mučenje (s prizorima čudesa, monolozima o radosti žrtve i slavi mučeništva i sl.).⁵² Zadržimo li se na ponavljanju i usporedimo pasije panonskih mučenika, doći ćemo do općih mjesta uz posebne, atipične podatke, koji sadržajno obogaćuju tekst novinom, primjerice Polionova pasija sadrži podatak o cibalskoj kršćanskoj općini i cibalskoj crkvenoj hijerarhiji.⁵³

Zajednička, opća mjesta Polionove pasije:⁵⁴

– lociranje i datiranje mučeništva

»u Varoshu Cibalitanskomu dvadest i sedmoga dana Mesece Travnja po zapovidi Diokleciana i Maximiana Cesarah«

– oznaka domašaja i jačine progona, podatci o lokalnom progonitelju, opis područja u kojem se zbivaju progona

»U koje vrime kada zapovid ova dojde u Srim varosh, Probo Vladaoc u zapoviditom sebi progonstvu od Popovah zapocsnje... csinioje da blixje varoshi mora pohoditi: i kada pod fentom opchinske potrebe u Csibalu varosh dojde.«

⁵⁰ Usp. Eric Alfred HAVELOCK, *Muza uči pisati: razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*, Zagreb, 2003.

⁵¹ Usp. Roland BARTHES, *Užitak u tekstu koji slijedi. Varijacije o pismu*, 54. Renate Lachmann kaže da je pismo kod koji je zamijenio slikovno, imaginarno, magijsko mišljenje pojmovnim, linearnim, diskurzivnim, ali da to nije ukinulo ikoniku pismovnog znaka. Usp. Renate LACHMANN, *Phantasia / Memoria / Rhetorica*, 128.

⁵² Usp. Eduard HERCIGONJA, *Srednjovjekovna književnost*, u: Slavko GOLDSTEIN I DR. (ur.), *Povijest hrvatske književnosti*, II, Zagreb, 1975., 259–260.

⁵³ Usp. Mirja JARAK, *Povijest starokršćanskih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske*, u: Željko DEMO (ur.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Katalog izložbe, Zagreb, 1995., 24.

⁵⁴ Usp. *Isto*, 25.

– podatci o određenim lokacijama i ustanovama u gradu

»I taki zgrabit od slugu vraxjih, i odveden milju daleko od varosha, ... a ova ucsinita jesu u Varoshu Cibalitanskomu...«

– spomen službenoga poganskog kulta

»Bog iz derveta ili iz kamena«

– isticanje mučnikova mišljenja o poganskim bogovima

»da bogove i Principe ruxiti ne pristaje«

– naznaka mučnikova društvenoga položaja i zanimanja

»Poglavica sam od shtiocah, koji Rics Boxju puku shtit obicsaju.« / »Prvi od lektora«

– podatci o ostalim kršćanima u kraju u kojem se odvija glavno zbivanje

»i ufativshi svetoga MONTANA Misnika Cerkve Singidunske, i zadugo u kripostima kerstjanske vire zabavitog, ubiti zapovidi. IRENEA takogjer Biskupa Srimске Cerkve, za viru, i za stalnost pridatoga sebi puka, jakose borecheg, na krunu nebesku s prilicnom odsudom... i kada pod fentom opchinske potrebe u Csibalu varosh dojde, u kojoj znase, daseje porodio Valentinian pripobožni Cesar, i u kojoj u pervashnjem progonstvu EUZEBIA iste Cerkve csastni Biskup za Ime ISUkerstvo umervshi«

– opis mučenja

»Probo Vladaoc izdavshi odsudu, zapovidiga na vatri saxechi.«

(Naveden je samo način pogubljenja – spaljivanje na lomači jednu milju daleko od grada, nema opisa mučenja ni podatka o pokopu.)

– mučnikova ustrajnost u vjeri

»Ja to ucsiniti nechu, jere pisano jest: koji posvetilishte prikazuju vragovom, a ne Bogu, iskorenutichese.«

– divljenje kršćanskoj nepokolebljivosti

»molimo priklonito Boxanstveno mogucstvo, danam dopustiti dostoise, da mi njiovih kripostih budemo dionici«

– neosjetljivost na bol i čudesa

Nema čudesnih događaja, osim što je čudo neosjetljivost na bol te to što na lomači »mucsenik nepristrashit hervanje smrtno dovershi, falechi, blagoslivajuci, i slavechi Boga«⁵⁵

⁵⁵ Citirano prema: Ivan MAREVIĆ, *Dila svetih mučenika*, 321–326.

Zajednička opća mjesta pasija i drugih hagiografskih žanrova dokaz su sličnosti i povezanosti, odnosno analogije te kontinuiteta između pasija kao prošlih tekstova i sadašnjosti. Pripovijest je jedan od načina čuvanja i njegovanja oblikovana identiteta koji »nije jedan originalan događaj već proces ponavljanja«⁵⁶. Ponavljanjem iskustva mučenja i smrti kršćana u naraciji dolazimo do stereotipnih likova mučenika i sadržaja martirološke proze, a stereotipi imaju važnu ulogu u oblikovanju identiteta. Za Polionovu pasiju kao i za pasije drugih srijemskih mučenika karakteristični su tipizirani lik mučenika, mi-tabor i protivnički tabor, događajne sheme i drugi klišeji martirološke i legendarne, odnosno hagiografske proze. Uslijed primjene tipiziranog postupka poništavaju se individualna obilježja te su mučenici nositelji vrlina i nenasilni, postojani promicatelji kršćanskih ideja. Martirološka proza oblikuje književni konstrukt u kojemu je svijet podijeljen na dobro i zlo. Kršćanska zajednica nositelj je dobra, duhovnih i moralnih vrednota (mi-tabor), a predstavnici rimske vlasti protivnici su te se javljaju kao vjerski neprijatelji (»sluge vražje«) i nasilnici. U tekstovima martirološke proze pohranjeni su obrasci samopercepcije poželjnih kulturnih obrazaca kojima su navedene osobine semantičkog oblikovanja u jezičnom mediju osiguravale povijesnu stabilnost. Prenosnje iskustva i mišljenja u pričama, odnosno u narativnim obrascima martirološke proze služe čuvanju i prijenosu kulturnih i duhovnih vrednota ranokršćanske zajednice sve do današnjeg vremena. Ideja otkupljivanja grijeha mučeničkom smrću dobila je dobro pamtljiv lik mučenika koji ima potvrdu u Kristovoj mucu, također pasiji, a može se rekonstruirati na mucu drugih svjedoka kršćanske vjere kako kroz pasije tako i kroz druge žanrove hagiografske literature. Likovi mučenika i siže pasija pružaju važan prilog obnavljanju tradiranih sklopova smisla jer ponavljana pripovijest o spasenju osnažuje praksu u sadašnjosti i referira se na sadašnjost. Ispripovijedani događaji u prošlim tekstovima simbolički su resursi koji su izvor naših sadašnjih vrijednosti, potvrđuju ih i određuju naše djelovanje. Autoritet svetoga teksta smješten je u sadašnjost jer »koristimo samo one elemente prošlosti koji se podudaraju s našim osjećajem onoga što nas trenutno pokreće«⁵⁷. *Muka svetoga Poliona* pokazuje moć narativnih obrazaca koji su u stanju u književnom pamćenju čuvati i ponovno aktualizirati iznovljeno čitanje zaboravljenoga drevnog mučenika iz kasne antike, koji je i nakon više od 1700 godina djeluje kao poticaj za obnovu duhovnog života vjerničkog puka. Uz pismo kao način komu-

⁵⁶ Mark CURRIE, *Postmodern Narrative Theory*, New York, 1998., 32.

⁵⁷ Steven KNAPP, Kolektivno sjećanje i stvarna prošlost, u: Maja BRKLJAČIĆ – Sandra PRLENDA (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, 90.

nikacije i sredstvo pamćenja, narativni se obrazac na primjeru *Muke svetoga Poliona* i druge martirološke i legendarne proze potvrdio kao čuvar kulturnog i vjerskog identiteta i nositelj dvotisućljetnog kontinuiteta.

5. Muka svetoga Poliona u panorami pamćenja

Zahvaljujući tekstu *Muke svetoga Poliona* Cibalae postaju, uz druga mjesta, mjestom početka književnosti o mučenicima, odnosno hagiografske i martirološke literature te pasionske baštine, barem one nama znane. *Muka svetoga Poliona* kao prošli tekst izražava sadašnje vrijednosti, a kao nositelj autoriteta bio je podatan da u panorami pamćenja i retrospektivnom traženju i nalaženju kontinuiteta utvrdimo brojna mjesta pamćenja i uočimo izmjenu faza mirovanja i iznenadne revitalizacije. Najstariji je među mjestima pamćenja sudski zapisnik kao pravni tekst iz 304. godine, potom pasija kao sakralni tekst s ceremonijalnom i komemoracijskom funkcijom u liturgiji vjerojatno iz druge polovice IV. stoljeća, a martirologiji, koji se čuvaju u arhivima i knjižnicama, pružili su »papirnato sjećanje« te uz kalendare bili baze ili banke podataka s memorijskom funkcijom. Mjesta pamćenja kao što su blagdani i spomen-dani (29. svibnja) u vinkovačkom svetištu, crkvi sv. Euzebija i Poliona, imaju komemoracijsku funkciju u periodičkom oživljavanju sjećanja na cibalske mučenike. Obljetnice i ugovor kojim je Vatikan obnovio biskupiju Cibalae kao naslovnu biskupiju 2009. godine te djelovanje udruženja, poput Zbora mladih *Polion* u vinkovačkoj župi, kao mjesta pamćenja revitaliziraju kult, odnosno štovanje cibalskih mučenika, čuvaju ih od zaborava i aktualiziraju u sadašnjem trenutku. Neistraženi arheološki lokalitet Kamenica, jednu milju od Vinkovaca, potonulo je kulturno dobro koje će, nadamo se, potvrditi očekivanja i upisati u memoriju memorijsko-sakralni kompleks mučeniku *lectoru primusu Polionu* kao čvrst materijalni dokaz i opipljivo mjesto pamćenja. Sva navedena mjesta pamćenja zapravo pokazuju kako je pamćenje »život koji uvijek stvaraju žive ljudske skupine, te je stoga u stalnoj mijeni, otvoreno dijalektici sjećanja i amnezije, izloženo dugotrajnim razdobljima latencije i iznenadnim oživljavanjem«⁵⁸. Nadamo se da će i ovaj tekst pridonijeti revitalizaciji cibalskih mučenika u sjećanju akademske zajednice.

⁵⁸ Pierre NORA, Između pamćenja i historije. Problematika mjesta, 24.

Zaključak

Latinski tekst na latiničnom pismu *Passio sancti Pollionis et aliorum martyrum* nastao u kasnoj, kršćanskoj antici pripada samim počecima hagiografske književnosti, čiju smo drevnost pratili u višestoljetnom kontinuitetu pisane kulture kroz prizmu kulture pamćenja te potvrdili da je materijalizirao pamćenje na cibalske mučenike. Prije više od 1700 godina svojom su krvlju i riječima svjedočenja kršćanske vjere cibalski mučenici biskup Euzebije i lektor Polion s drugim starokršćanskim mučenicima s panonskoga tla u međurječju Save, Dunava i Bosuta ispisali ponajbolje, ali i najpotresnije autentične stranice hagiografske književnosti i pisane kulture uopće te svojom žrtvom, patnjom i mučeništvom pokazali snagu europske kršćanske duhovnosti ostavivši neizbrisiv, trajni trag u kulturnom pamćenju pri čemu su narativni obrazac i pismo kao mnemotehničko oruđe i osnovno sredstvo kulturnog pamćenja potvrdili na konkretnom primjeru svoju moć čuvanja i prenošenja kulturnoga i vjerskoga identiteta osiguravši mu kontinuitet i pobjedu nad vremenom i zaboravom.

Summary

THE PASSION OF SAINT POLION IN THE WRITTEN CULTURE AND THE CULTURE OF MEMORY

Anica BILIĆ

Croatian Academy of Arts and Sciences, Scientific Research Centre in Vinkovci
Jurja Dalmatinca 22, HR – 32 100 Vinkovci
abilic@hazu.hr

*In this article the author follows the text *Passio Sancti Pollionis et Aliorum Martyrum* as it made its way through the written culture from the minutes of a Roman judiciary process, which was written by hand on a parchment in 304, through transcriptions of the passion for liturgical needs of the early Christian community in the second half of the 4th century and its inclusion in manuscript books and collections, which were made in scriptoriums of Christian monastery (for example, Jerome's Martyrology), all the way to the passion that has been printed in books and martyrologies by the printing press (such as Roman Martyrology [1586], Theodoric Ruinart's *Acta Primorum Martyrum* [1689], etc.), which have a greater impact on the reception of the passion by being available to a greater number of readers, and, finally, to digital editions on CDs and in digital databases, which are fast and available at any time and in any place to all internet users.*

The text of Polion's passion is examined in the written culture from letters to printed and digital ways of communication and in the culture of memory from 304 until the present day. The article concludes that, notwithstanding the medium of communication, the narrative form has been (and still is) the guardian of cultural and religious identity, which allowed continuity in the transmission of cultural and spiritual values of the early Christian community to the present age, in no small part due to the cultural memory.

Key Words: *passion, communication through letters, communication through printed word, electronic communication, communicative and cultural memory, written culture, narrative form.*